

DOI: <https://doi.org/10.18524/2411-2054.2024.54.304863>

УДК 342.92

Н. Ю. Кантор, канд. юрид. наук, доцент
Національний університет «Львівська політехніка»
Навчально-науковий інститут права, психології та інноваційної освіти
Кафедра адміністративного та інформаційного права
вул. Князя Романа, 1/3, Львів, 79013, Україна
e-mail: natali.kantor@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9533-0851>

ЗАГАЛЬНОФІЛОСОФСЬКИЙ ТА ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТИ КАТЕГОРІЇ «ЦІЛЬ» ЯК ЕЛЕМЕНТУ ЦІЛЕПОКЛАДАННЯ В АДМІНІСТРАТИВНОМУ ПРАВІ

У статті були розкриті загальнофілософські та юридичні аспекти категорії «ціль» як елементу цілепокладання норм адміністративного права. Зроблено наголос на тому, що: 1) в теорії права поняття «право в об'єктивному сенсі» визначається як результат нормотворчої діяльності та характеризується як система правових норм; 2) реальну реалізацію цілі права в об'єктивному сенсі набувають через правотворчу діяльність та через інші форми реалізації права; 3) «норма права» як статичне явище має свої цілі, адже вони формуються суб'єктом нормотворення і є результатом його цілепокладання; 4) «право» як загальне поняття, яке характеризує всі загальнообов'язкові правила поведінки, що містяться в джерелах національного законодавства, теж має свої цілі, основні з яких сформувалися ще у стародавні часи, але це не виключає можливість кореляції таких цілей у майбутньому. Встановлено, що дослідження цілі як ключової категорії цілепокладання норм адміністративного права, припускає її дослідження, з одного боку, як загальнофілософського чи загальносоціологічного поняття, яке притаманне всім видам цілеспрямованої діяльності (загальнофілософський аспект), а, з іншого, як багатоаспектного поняття, яке може набувати своїх змістовних особливостей в залежності від рівня правового регулювання, суб'єкта цілепокладання чи сфери суспільних відносин, де реалізуються відповідні норми права (юридичний аспект).

Ключові слова: ціль, цілепокладання, адміністративне право, норми адміністративного права.

Постановка проблеми. Ключовою категорією, що визначає зміст поняття «цілепокладання» є ціль. Втім, ціль як категорія в різних науках може набувати свого особистого змісту, а разом із цим і призначення в категоріальному апараті відповідної науки. З одного боку, ціль (мета) це властивість, що притаманна свідомій особі, бо лише свідомою особою може формулюватися ціль, визначитись із засобами її досягнення, а потім своїми вчинками перетворити «ціль-план» у «ціль-результат». З іншого, даною властивістю наділяють не тільки свідомих осіб, а й інші «несвідомі» об'єкти як матеріального, так і нематеріального світу. Наприклад, теорія держави та права, а також теорія адміністративного права, наділяють даною властивістю такі правові утворення як адміністративне право як галузь права, його правові інститути, окремі норми адміністративного права, тощо.

У зв'язку з цим, актуальним бачиться розкриття загальнофілософських і юридичних аспектів категорії «ціль» як елементу цілепокладання в адміністративному праві. Взаємозв'язок філософії, філософії права, загальної теорії права і теорії адміністративного права у вирішенні цього питання, на нашу думку, має суттєве теоретично-методологічне та практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі аспекти співвідношення наукових підходів до визначення поняття «ціль» в філософії та науці адміністративного права висвітлювались в працях таких вчених, як: О. Бандура, О. Котенко, Т. Михайліна, Ю. Оборотов, М. Підлісний, В. Романчиков, Л. Саракун, Ю. Шайгородський, В. Шубіна, Л. Фуллер та ін. Втім, в цих працях не акцентувалась увага на порівняльній характеристиці змісту категорії «ціль» в межах філософії, філософії права, загальної теорії права та теорії адміністративного права.

Метою статті є аналіз загальнофілософських та юридичних аспектів категорії «ціль» як елементу цілепокладання норм адміністративного права.

Виклад основного матеріалу. Один із представників філософії права – Лон Л. Фуллер – замахнувся на визначення моралі в праві і назвав свою комплексну працю «Мораль права» [1]. Автор пропонує не тільки цікаві думки щодо існування «моралі обов'язку» та «моралі прагнення», співвідношення моралі та права в суб'єктивному і об'єктивному значенні, а й думки щодо «реальних цілей в праві», які обумовлені, на думку Лон Л. Фуллера, мораллю [1, с. 145].

Перш ніж перейти до аналізу праці Лон Л. Фуллера, хочемо підкреслити (з чим неодноразово стикались під час дослідження), що аналіз праць іноземних фахівців у сфері права, тим паче на рівні філософії права, показує дві суттєві проблеми, які не дають можливість їх в повному обсязі використовувати у вітчизняних дослідженнях.

1. Неспівпадіння термінології та категоріального апарату. Наприклад, Лон Л. Фуллер стверджує: «Я наполягав на тому, щоб розглядати право як цілеспрямовану діяльність, успіх якої залежить від енергії, інтуїції, розуму та сумлінності тих, хто нею займається, і яка через цю залежність приречена завжди трохи не досягати повного здійснення своїх цілей» [1, с. 138-139]. У всіх вітчизняних науковців з права (як і у автора статті) це твердження викликає велику кількість нарікань та супроводжується здивуванням.

По-перше, у вітчизняній доктрині права немає жодного визначення права як цілеспрямованої діяльності, адже для цього існує безліч інших термінів, що характеризують динамічні прояви права, зокрема «правотворчість», «закономотворчість», «правозастосування», «реалізація норм права», «механізм правового регулювання» та багато інших. Право як в суб'єктивному, так і в об'єктивному значеннях, завжди характеризується в науковій і навчально-методичній літературі як статичне явище. Зокрема, вітчизняний вчений з проблем теорії права – О. А. Котенко – в своїй кандидатській дисертації «Право як регулятор суспільних відносин: теоретичні питання ефективності» (2013 р.) [2] запропонував безліч визначень права:

- «право – це фактор і засіб порядку, антипод свавілля, безладу та регресних проявів» [2, с. 3];

- «право – це форма свободи в реальних суспільних відносинах» [2, с. 3];

- «право є важливим фактором прогресу, джерелом відновлення суспільства відповідно до історичного розвитку» [2, с. 3];
- «право є системою норм, встановлених або санкціонованих державою» [2, с. 23];
- «право є концентроване вираження політики, політика – концентрований вираз економіки» [2, с. 197];
- «право – це засіб досягнення соціального компромісу» [2, с. 197];
- «право – це один з інститутів культури, що визначається її рівнем і характером розвитку» [2, с. 197], тощо.

Як бачимо, у чисельних визначеннях О. А. Котенко, які показують багатоманітність змісту поняття «право», вчений жодного разу не характеризує право як цілеспрямовану діяльність. Запропоновані вище визначення:

- або підкреслюють роль права у певній соціальній системі (наприклад, в системі соціальних норм);
- або характеризують право як інструмент (засіб) для досягнення певних цілей держави чи суспільства (наприклад, як засіб досягнення соціального компромісу);
- або характеризують право як системне правове явище, що складається з певних взаємозв'язаних між собою елементів (наприклад, як сукупність правових норм), тощо.

По-друге, Лон Л. Фуллер всю проблему неспівпадіння запланованого (бажаного) результату норм права звів до здібностей суб'єкта ціледосягання, який безпосередньо проявляє активність щодо реалізації поставлених перед ним цілей. Втім, це відповідає дійсності лише частково. Окрім потенційних можливостей самого суб'єкта ціледосягання (інтелект, ініціативність, креативність, сумлінність) необхідно враховувати:

- чи відповідає поставлена ціль критеріям істинності (інакше, вона приречена на невиконання);
- чи є у суб'єкта ціледосягання необхідний об'єм засобів тут і зараз для досягнення визначеної для нього цілі (інакше, суб'єкт ціледосягання буде лише намагатись результати своєї діяльності приблизити до запланованого (бажаного) результату).

Всі ці фактори в комплексі впливають на те чи буде відповідати кінцевий результат реалізації норм права цілям права.

2. Недосконалий переклад текстів за спеціальністю «Право» з англійської чи інших мов Європейського Союзу на українську. Перекладач, користуючись вітчизняною правосвідомістю та вітчизняним категоріальним апаратом, намагається пояснити правові явища та процеси, які були напрацьовані в суспільствах з іншою правовою свідомістю та своїм специфічним набором наукових категорій. Приведемо лише один приклад з праці Лон Л. Фуллера «Мораль права», який показує, як недосконало було виконано переклад англійського тексту: «Розглядаючи ці фундаментально супротивні позиції, я хочу почати з формулювання міркувань, які, на мою думку, спричинилися до того погляду, проти якого я заперечую. Оскільки я не маю повноважень говорити за опозицію, це формулювання має бути гіпотетичним за формою»

[1, с. 139]. Назвати цей текст таким, що повністю відповідає українській філології та є логічним, ми не можемо.

Отже, повертаючись до праці Лон Л. Фуллера, хочемо звернути увагу на окремі висловлювання вченого щодо цілей права.

Так, Лон Л. Фуллера заперечує факт існування цілі у «цілісних інституційних комплексів», до яких відноситься і право у традиційному його визначенні як система норм права. Вчений наголошує:

- «протест викликає не існування цілі у окремого закону, а її існування у права загалом» [1, с. 139];

- «приклади провальних наукових концептів, що приписували ціль цілому інституційному комплексу, мали місце у минулому (німецький та британський ідеалізм)» [1, с. 139];

- «кожна теорія, в якій є намагання приписати свідому мету цілому інституту, сприймається як неправдоподібна» [1, с. 139].

Ця проблема вже піднімалася нами в публікаціях [3; 4], в яких ми пояснювали існування в праві таких понять як «цілі норм права», «цілі адміністративного стягнення», «цілі санкцій» і ін. Втім, наголос в аргументації було зроблено на специфіці використання термінології в сфері права, адже вище зазначені терміни є скороченими варіантами таких термінів як «цілі виконання норм права», «цілі застосування адміністративного стягнення», «цілі застосування санкцій», тощо. Лон Л. Фуллер же звертає увагу дещо на інше. Зважаючи на нашу критику перекладу праці Лон Л. Фуллера з англійської на українську, запропонуємо власне трактування його думок з відповідним посиланням на першоджерело.

Лон Л. Фуллер стверджує, що кожна конкретна дія має свою ціль вчинення. Коли ж мова йде про комплексні утворення в праві, що складаються з безлічі окремих дій, кожна з яких може мати свою специфічну ціль, то виникає проблема визначення цілей, що були б притаманні як загалом правовому утворенню (інституту права, галузі права і ін.), так і всім без виключення діям щодо реалізації норм права. І чим більше рівень узагальнення цілей комплексних утворень в праві, тим менше практичне значення має ціль, яку намагаються визначити науковці як на рівні філософії права, так і на рівні окремих галузевих юридичних наук [1, с. 138-143]. Погоджуючись з Лон Л. Фуллером в тому, що визначення цілей кожного рівня системи права є складним завданням для правознавців, не можемо погодитись з його думками про те, що більш загальні правові утворення (наприклад, право в об'єктивному значенні) не можуть мати цілей.

Приведемо наступний приклад. Візьмемо складну вертикальну структуру управління, що складається із нижчої, середньої та вищої ланки управління. Зрозуміло, що кожна ланка управління буде досягати в результаті діяльності свої особисті цілі (відповідні рівню управління), втім всіх їх будуть об'єднувати загальні цілі, що притаманні цій системі управління, виходячи із інтересів держави (наприклад, цілі органів виконавчої влади), функцій держави (наприклад, цілі антикорупційних органів), інтересів держави та суспільства в конкретній сфері суспільних відносин (наприклад, цілі діяльності Міністерства юстиції України), інтересів окремої організації як суб'єкта приватного права (наприклад, цілі комерційної компанії), тощо. Інакше б сенс в існуванні складної системи управління був відсутній.

Теж саме відбувається і з правом в об'єктивному значенні, яке є системним явищем, що складається із галузей права, підгалузей, правових інститутів та правових норм. Кожен рівень системи права має свій специфічний набір цілей, але цей факт ні в якому разі не свідчить про те, що право взагалі не має чи не може мати своїх загальних цілей, які досягаються всіма без виключення нормами права.

Наступна думка Лон Л. Фуллера полягає в тому, що право в об'єктивному значенні, яке традиційно пропонується в теорії права (тобто як система норм права), є поняттям, що характеризує статику, а не динаміку. Будь-які статичні явища в праві підтверджують факт існування якогось правового явища, але не наділяють їх цільовою спрямованістю. Така спрямованість може з'явитись, по-перше, тільки в динамічних правових явищах (правотворення, правореалізація, тощо), по-друге, завдяки діяльності мислячого суб'єкта. Власне тому, Лон Л. Фуллер пропонує розглядати право як цілеспрямовану діяльність, що дозволить наділити право, як динамічне явище, такою властивістю як наявність цілі [1, с. 138-143].

Не можемо погодитись з цими думками, адже, з одного боку, право є результатом нормотворчої діяльності. Власне в цьому сенсі, право можна розглядати як статичне і системне явище. Що це дає для юридичної науки? Можливість всебічно дослідити результат конкретної діяльності – «нормотворчої діяльності» (які властивості має право, як себе проявляє як елемент більш загальної системи та системне явище, чим відрізняється від інших результатів правничої діяльності, тощо).

З іншого боку, право є підставою для ініціювання та початку інших видів правничої діяльності (наприклад, правозастосовної діяльності). Власне в цьому сенсі, право трансформується у динамічне і цілеспрямоване явище, що дозволяє всебічно досліджувати особливості впливу права на суспільні відносини (наприклад, механізм правового регулювання) та особливості реалізації норм права (наприклад, форми реалізації норм права).

Особливість же таких правових явищ як «право в об'єктивному сенсі» та «норма права» в тому, що суб'єкт нормотворення, закріплюючи відповідну норму в джерелах права, одночасно визначається і з цілями, які така норма повинна буде досягнути в ході своєї реалізації (тобто здійснює цілепокладання), а суб'єкт правозастосовної діяльності лише намагається максимально приблизити результат своєї діяльності до запланованої законодавцем цілі (тобто здійснює ціледосягання). Тому окрема норма права завжди має свої цілі з моменту її вступу у силу (як результат цілепокладання суб'єкта нормотворення), а цілі узагальнених комплексних утворень в праві (галузей права, правових інститутів та й права в цілому) можуть суттєво корегуватись.

Відповідно, в подальших положеннях своєї праці Лон Л. Фуллер розкриває зв'язок цілі права, як цілеспрямованої діяльності, із цінностями моралі, які, на думку вченого, є важливими орієнтирами цілепокладання норм права [1, с. 145-175]. Хочемо лише наголосити, що цінності моралі є лише одним із видів цінностей, які, по-перше, є орієнтирами формування цілей в праві, по-друге, впливають на процес визначення цілей норм адміністративного права.

Тому завершуючи дискусію з Лон Л. Фуллером, наголошуємо на наступному:

- в теорії права поняття «право в об'єктивному сенсі» визначається як результат нормотворчої діяльності та характеризується як система правових норм;

- реальну реалізацію цілі права в об'єктивному сенсі набувають через правотворчу діяльність та через інші форми реалізації права;

- «норма права» як статичне явище має свої цілі, адже вони формуються суб'єктом нормотворення і є результатом його цілепокладання;

- «право» як загальне поняття, яке характеризує всі загальнообов'язкові правила поведінки, що містяться в джерелах національного законодавства, теж має свої цілі, основні з яких сформувалися ще у стародавні часи, але це не виключає можливість кореляції таких цілей у майбутньому.

Дослідження цілі як ключової категорії цілепокладання норм адміністративного права, припускає її дослідження, з одного боку, як загальнофілософського чи загальносоціологічного поняття, яке притаманне всім видам цілеспрямованої діяльності (загальнофілософський аспект), а, з іншого, як багатоаспектного поняття, яке може набувати своїх змістовних особливостей в залежності від рівня правового регулювання, суб'єкта цілепокладання чи сфери суспільних відносин, де реалізуються відповідні норми права (юридичний аспект).

Висновки і пропозиції. На підставі проведеного дослідження можна зробити наступні висновки.

Загальнофілософський та загальносоціальний аспекти цілі полягають у наступному.

У філософії права до трактування змісту поняття «ціль» сформувався такий основний підхід – ціль це завжди суб'єктивне відображення об'єктивної дійсності в ідеальних образах, щоправда визначення при цьому можуть бути наступні – «це ідеалізована потреба людини, яка знайшла свій предмет», «це такий суб'єктивний образ предмета діяльності, в ідеальній формі якого передбачається результат діяльності людини» [5, с. 223], «уявний, ідеальний образ результату дії» [6, с. 138], тощо. В радянський період були намагання трактувати ціль як «об'єктивну потребу», «явище об'єктивного світу», «майбутній результат діяльності», втім, пізніше ці ідеї були визнані хибними, адже ціль завжди є результатом поєднання суб'єктивного та об'єктивного світів.

Юридичний аспект категорії «ціль» полягає в аналізі факторів, що обумовлюють мету суб'єкта нормотворчої діяльності, місця, ролі та видів цілей в правовому регулюванні, способів виявлення та формалізації цілей суб'єкта нормотворчої діяльності, тощо. Ці аспекти категорії «ціль» розкривають її зміст у різних правових вимірах, які можуть бути тісно взаємозв'язані між собою (наприклад, цілі адміністративного права, цілі адміністративно-правового регулювання, цілі норми адміністративного права), а можуть паралельно існувати, не заважаючи одна одній (наприклад, цілі адміністративного судочинства та цілі розвитку інформаційного суспільства в Україні. Втім, жодна із існуючих цілей права чи норм права окремо (самостійно) неспроможна дати вичерпне уявлення про феномен «цілі» в праві. Це можна зробити лише на підставі комплексного, інтегративного і системного аналізу цілі як багатоаспектного явища у правовій дійсності.

Список використаної літератури

1. Фуллер Лон Л. Мораль права: Пер. З англ. Н. Комарова. К.: Сфера, 1999. 232 с.
2. Котенко О. А. Право як регулятор суспільних відносин: теоретичні питання ефективності: дис. на здоб. наук. ступ. канд. юрид. наук за спеціальністю 12.00.01; Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України. Київ, 2013. 229 с.
3. Кантор Н. Ю. Засади формулювання цілей норм адміністративного права. *Правова позиція*. № 4 (37). 2022. С. 51-54.
4. Кантор Н. Ю. Окремі аспекти використання цілепокладання як методологічного прийому дослідження адміністративного права. *Аналітично-порівняльне правознавство*. № 6. 2022. С. 225-230.
5. Свідомість: онтологічний статус. Курс лекцій з філософії. URL: <http://ftplec.nlu.edu.ua/Лекційні%20матеріали/Кафедра%20філософії/Філософія%20Тема%208.%20Свідомість%20як%20філософська%20проблема.pdf>
6. Романчиков В. І. Основи наукових досліджень. Навчальний посібник. К.: Центр учбової літератури, 2007. 254 с.

References

1. Fuller Lon L. (1999). *Moral' prava: Per. Z anhl. N. Komarova. K.: Sfera. 232 s.* [in Ukrainian].
2. Kotenko O. A. (2013). *Pravo yak rehulyator suspil'nykh vidnosyn: teoretychni pytannya efektyvnosti: dys. na zdob. nauk. stup. kand. yuryd. nauk za spetsial'nisty 12.00.01; Instytut derzhavy i prava im. V. M. Korets'koho NAN Ukrayiny. Kyiv. 229 s.* [in Ukrainian].
3. Kantor N. Yu. (2022). *Zasady formulyuvannya tsiley norm administratyvnoho prava. Pravova pozytsiya. № 4 (37). S. 51-54* [in Ukrainian].
4. Kantor N. Yu. (2022). *Okremi aspekty vykorystannya tsilepokladannya yak metodolohichnoho pryomu doslidzhennya administratyvnoho prava. Analitychno-porivnyal'ne pravoznavstvo. № 6. S. 225-230* [in Ukrainian].
5. *Svidomist': ontolohichnyy status. Kurs lektsiy z filosofiyi. URL: http://ftplec.nlu.edu.ua/Lektsiyi%20materialy/Kafedra%20filosofiyi/Filosofiya%20Tema%208.%20Svidomist'%20yak%20filosofs'ka%20problema.pdf* [in Ukrainian].
6. Romanchikov V. I. (2007). *Osnovy naukovykh doslidzen'. Navchal'nyy posibnyk. K.: Tsentr uchbovoyi literatury. 254 s.* [in Ukrainian].

Стаття надійшла 15.04.2024 р.

N. Yu. Kantor, Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
National University “Lviv Polytechnic”

Educational and Scientific Institute of Law, Psychology and Innovative Education
the Department of Administrative and Information Law
1/3 Kniazia Romana St, Lviv, 79013, Ukraine
e-mail: natali.kantor@gmail.com
ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0001-9533-0851>

GENERAL PHILOSOPHICAL AND LEGAL ASPECTS OF THE CATEGORY “OBJECTIVE” AS AN ELEMENT OF OBJECTIVES IN ADMINISTRATIVE LAW

Summary

The article revealed general philosophical and legal aspects of the category “goal” as an element of goal-setting norms of administrative law. Emphasis is placed on the fact that: 1) in the theory of law, the concept of “law in the objective sense” is defined as the result of rule-

making activity and characterized as a system of legal norms; 2) the real realization of the goals of the right in an objective sense is acquired through law-making activity and through other forms of realization of the right; 3) “legal norm” as a static phenomenon has its own goals, because they are formed by the subject of norm-making and are the result of his goal-setting; 4) “law” as a general concept that characterizes all mandatory rules of conduct contained in the sources of national legislation also has its own goals, the main ones of which were formed in ancient times, but this does not exclude the possibility of correlation of such goals in the future. It has been established that the study of the goal as a key category of goal-setting norms of administrative law presupposes its study, on the one hand, as a general philosophical or general sociological concept, which is inherent in all types of purposeful activity (general philosophical aspect), and, on the other hand, as a multifaceted concept that can acquire its substantive features depending on the level of legal regulation, the subject of goal-setting or the sphere of social relations where the relevant norms of law are implemented (legal aspect). It is proved that in the philosophy of law, the following basic approach to the interpretation of the concept of “goal” was formed - the goal is always a subjective reflection of objective reality in ideal images, although the definitions can be as follows - “it is an idealized need of a person who has found his object”, “this is such a subjective image of the object of activity, in the ideal form of which the result of human activity is assumed”, “imaginary, ideal image of the result of action”, etc. It was concluded that the legal aspect of the “goal” category consists in the analysis of the factors determining the goal of the subject of rule-making activity, the place, role and types of goals in legal regulation, methods of identifying and formalizing the goals of the subject of rule-making activity, etc. These aspects of the category “goal” reveal its meaning in different legal dimensions, which can be closely interconnected (for example, the goals of administrative law, the goals of administrative-legal regulation, the goals of administrative law norms), and can exist in parallel without interfering with each other one (for example, the goals of administrative proceedings and the goals of the development of the information society in Ukraine. It was found that none of the existing goals of law or norms of law are individually (independently) capable of giving a comprehensive idea of the phenomenon of “goals” in law. This can only be done on the basis of comprehensive, integrative and systematic analysis of the goal as a multifaceted phenomenon in legal reality.

Keywords: goal, goal-setting, administrative law, norms of administrative law.